

РОЗДІЛ 3 «ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО»

УДК 347.965

Скупінський О. В.,

адвокат, к.ю.н., доцент кафедри правознавства
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена сутності і кордонам конфіденційності адвокатської діяльності у системі правосуддя. Автор розглядає нормативну регламентацію даного питання і практику Європейського суду з прав людини стосовно меж втручання у приватне житло адвоката у рамках ст. 8 Європейської конвенції з прав людини. На підставі досліджень практики ЄСПЛ та законодавства України виявлені проблеми та прогалини у проведенні обшуків житла адвоката та приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, а також у механізмі забезпечення конвенційного права особи на повагу до житла в цілому. Автором зроблено висновки щодо необхідних законодавчих гарантій адвокатської конфіденційності та проблем її реалізації.

Ключові слова: адвокат, адвокатська таємниця, конфіденційність, незалежність адвокатської діяльності, обшук в приміщенні і житлі адвоката, практика ЄСПЛ.

An article on the essence and limits of confidentiality of advocacy in the justice system. The author considers the regulations of this issue and the practice of the European Court of Human Rights, which interferes in the private residence of a lawyer under Art. 8 European Convention on Human Rights. Based on studies of the case law of the European Court of Human Rights and the legislation of Ukraine, problems and gaps have been identified in conducting searches of a lawyer's home and premises, as well as in the mechanism of ensuring the individual's conventional right to respect for housing in general. The author draws conclusions about the necessary legal guarantees of lawyer confidentiality and the problem of its implementation.

Key words: lawyer, lawyer's secrecy, confidentiality, independence of advocacy, search of premises and housing lawyers, practice of the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Належне функціонування системи правосуддя було б неможливим без відносин, заснованих на довірі та взаємоповазі між різними її учасниками. Одним з головних учасників, який є невід'ємною частиною системи правосуддя є адвокат. Саме адвокати мають особливий статус посередника між громадянами та судом. Зважаючи на таке, коло прав та обов'язків адвоката має свої особливості, включаючи певні обмеження, ексклюзивні права та привілеї. Одним із таких привілеїв є – конфіденційність у роботі адвоката, тобто адвокатська таємниця, яка гарантується не тільки національним законодавством, а й прецедентною практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Захист адвокатської таємниці в кращому і найбільш характерному вигляді є важливою частиною нашої системи правосуддя. Вона являє собою своєрідний захисний бар'єр для клієнта, який представляє докази своєму адвокату.

Варто зазначити, що хоча Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) не містить окремої норми про права адвокатів, гарантовані нею права і свободи мають загальний характер і розповсюджуються на всіх без винятку. «Однак прецедентна практика Європейського суду з прав людини в тлумаченні нею застосування деяких норм Конвенції (ст.ст. 6, 8, 10, 11) та передбачених ними прав, забезпечує режим посиленого захисту тих прав адвокатів, які

в національному законодавстві України умовно іменуються професійними правами адвоката й гарантіями адвокатської діяльності»[1, с.27].

Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Словосполучення «згідно із законом» не лише вимагає дотримання національного закону, а й стосується якості такого закону.

Стан дослідження. Проблеми впровадження стандартів ЄСПЛ щодо конфіденційності адвокатської діяльності займалися багато науковців. Зокрема слід виділити науковий доробок наступних вчених: О. Дроздов, О. Дроздова, Т. Дудаш, Я. Зейкан, А. Іванцова, Н. Бакаян, В. Касько, В. Корецький, Б. Кодола, О. Кучинська, П. Недбайло, С. Оверчук, М. Погорецький, С. Савицька, С. Шевчук, О. Яновська.

Метою статті є обґрунтування теоретико-правничих положень незалежності адвокатської діяльності через призму стану захищеності адвокатської таємниці та перспективи імплементації практики ЄСПЛ у національну правову систему.

Виклад основного матеріалу. Статтею 59 Конституції України (далі – КУ) встановлено, що «кожен має право на професійну правничу допомогу. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав». У статті 131⁻² КУ зазначено, що «для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом» [2, ст. 29, 131].

У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначається, що «адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності» [3, ч.1. ст.22].

Крім того, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено, що «професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, цим Законом та іншими законами, зокрема, забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею» [3, п. 2 ч. 1 ст. 23]. Положення Закону частково дублюють положення, які вже закріплені у Конституції і вкотре підкреслюють важливість незалежності адвоката та конфіденційності його роботи.

Слід зазначити, що в діяльності адвоката-захисника незалежність є надзвичайно важливою, яку, поза всяким сумнівом, можна назвати базовою ознакою по відношенню до всіх проявів адвокатської діяльності. У свою чергу, квінтесенцією незалежності адвокатської діяльності є інститут адвокатської таємниці. Тому недоторканність адвокатської таємниці може по праву називатися найголовнішим засобом реалізації незалежності адвоката-захисника в судочинстві.

Незалежність та конфіденційність, на нашу думку, є основоположники засадами, які гарантують право на захист будь-якої особи, таким чином роблячи акцент на особливому статусі адвоката та його діяльності. Зокрема, у «Кодексі поведінки європейських адвокатів» встановлено, що особливість професії адвоката полягає в тому, що «він отримує від клієнта відомості, які той не стане повідомляти будь-якій іншій особі, а також іншу інформацію, яку йому слід зберігати конфіденційною. Довіра може виникати лише за умови наявності конфіденційності. Таким чином,

конфіденційність є першорядним і фундаментальним правом та обов'язком адвоката. Зобов'язання адвоката щодо конфіденційності відповідає інтересам відправлення правосуддя, а також інтересам клієнта. Тому він має право на спеціальний захист з боку держави. Адвокат зобов'язаний зберігати конфіденційними всі відомості, які стали йому відомими в процесі здійснення професійної діяльності. Обов'язок дотримання конфіденційності не обмежений в часі»[4, с.5].

Гарантії професійної діяльності адвокатів містяться також і в інших міжнародно-правових актах, наприклад, у ст.ст. 16, 17, 18 «Основних положень про роль адвокатів», прийнятих на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинам у 1990 році де закріплено: Уряди мають забезпечити адвокатам (ст. 16): а) можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод, переслідування та неналежного втручання[5].

На нашу думку, утилітарне обґрунтування захисту конфіденційності фокусується на наслідках такого правового захисту. Таке обґрунтування зазвичай, але не завжди, робить висновок, що конфіденційність сприяє найбільшій користі для найбільшої кількості, оскільки заохочує клієнтів надавати адвокатам факти, які мають важливе значення для роботи правової системи. Утилітарне обґрунтування також сприяє використанню адвокатів та правової системи як ефективної та справедливої альтернативи іншим способам вирішення суперечок. Складність вимірювання повних наслідків конфіденційності або її винятків робить це обґрунтування менш повним. Тим не менш, утилітарні міркування можна використовувати для орієнтації на конкуруючі наслідки та як приблизну оцінку їх відносної важливості.

Отже, в той час як стаття 8 ЄКПЛ «захищає конфіденційність будь-якої «кореспонденції» між особами, вона передбачає посилений захист обміну інформацією між адвокатами і клієнтами. Це підтверджується фактом, що адвокати здійснюють у демократичному суспільстві основоположну місію – захист обвинувачених і підсудних. Зрозуміло, адвокат не може належно здійснювати цю основоположну місію, якщо він не може гарантувати тим, кого захищає, що їхнє спілкування залишиться конфіденційним. Тут йдеться про довірчі стосунки між ними, необхідні для здійснення цієї місії. Від цього залежить також, хоч і непрямо, але неухильно, повага до права підсудного на справедливий судовий розгляд, особливо щодо права кожного «обвинуваченого» не свідчити проти себе. Цей посилений захист, який стаття 8 Конвенції надає конфіденційності обміну інформацією між адвокатами і клієнтами, а також його причини змушують Суд констатувати, що з цієї точки зору професійна таємниця адвокатів, яка зводиться перед усім до їхніх обов'язків, особливо захищена цим положенням»[6]. (Мішо (Michaud) проти Франції, рішення від 6 грудня.

Згідно усталеним нормам прецедентної практики ЄСПЛ поняття «необхідність» втручання держави в здійснення прав людини передбачає, що таке втручання відповідає нагальній соціальній необхідності і, зокрема, що воно пропорційно переслідуваній державою законній меті.

Визначаючи, чи був акт втручання «необхідним у демократичному суспільстві», Суд за Високими Договірними Сторонами зберігає свободу розсуду в певних рамках (справа «Камензінд проти Швейцарії»[Camenzind v. Switzerland]). Однак виключення, передбачені в пункті 2 статті 8 Конвенції, слід тлумачити вузько, а необхідність вдаватися до них по конкретній справі, повинна бути встановлена.

Інститут з прав людини європейських адвокатів (IDHAE) підкреслює, що «для оцінки «необхідності» втручання у здійснення прав, гарантованих статтею 8, перш за все слід врахувати «обсяг втручання і його наслідки». Щодо цього, виокремлюється чотири пункти.

По-перше, право клієнта на мовчання також під загрозою, оскільки обов'язок повідомляти про підозру змушує адвокатів провокувати самозвинувачення.

По-друге, оскільки оспорювані положення ґрунтуються, не даючи визначення, на понятті «підозра», «закон» не має необхідних ні якості, ні передбачуваності.

По-третє, таємниця має в юриспруденції Суду (стосовно таємниці журналістських джерел і медичних даних) особливе значення, захист професійної таємниці адвокатів щодо таких обов'язків підтверджено у Канаді і США, а позитивне право деяких країн Європейського Союзу (Італія,

Естонія, Бельгія, Нідерланди і Ірландія) і Швейцарії надає більший захист.

По-четверте, як підкреслив Суд у рішенні *Casado Sosa* проти Іспанії (24 лютого 1994 року, *série A* № 285-A), адвокат відіграє ключову роль для забезпечення довіри громадськості до діяльності судів; тому важливо, аби довіра підсудного була гарантована, що вимагає забезпечення його незалежності відносно державної влади (поставлене під сумнів встановленим оспорюваним законодавством зв'язком з *Tracfin*) і професійної таємниці. Окрім того, необхідно, аби втручання було пропорційним відносно»[7].

ЄСПЛ навів аналітичний огляд практики «Привілеї юридичної професії», в якому висвітлив рішення, положення яких слід застосовувати під час встановлення типових порушень прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності у справах про перехоплення повідомлень, прослуховування, таємний нагляд, прослуховування телефонних ліній юридичних компаній, таємне спостереження та проведення обшуку [8].

Найпоширенішими є справи, що стосується порушень ст. 8 Конвенції «Право на повагу до приватного і сімейного життя» у контексті недоторканості житла. ЄСПЛ, окрім «класичного» поняття житла, як приміщення в якому постійно мешкає особа на законній основі, сформував у своїй прецедентній практиці власне автономне тлумачення дефініції «житло», яке також охоплює:

- будинок, який особа розглядає як своє житло, зберігала право власності на нього, мала намір до нього повернутися, проте займала його лише час від часу, але мала намір проживати там постійно і не мала іншого житла (ECtHR 24 November 1986, *Gillow v. United Kingdom*, No. 9063/80, paras. 46-47);

- офісні (службові) приміщення (ECtHR 28 April 2005, *Buck v. Germany*, No. 41604/98, para. 31);

- приміщення, пов'язані з професійною діяльністю представників вільних професій (зокрема в галузі юриспруденції) (ECtHR 16 December 1992, *Niemietz v. Germany*, No. 13710/88, paras. 29–31; ECtHR 7 June 2007, *Smirnov v. Russia*, No. 71362/01, para. 36; ECtHR 29 June 2006, *Panteleyenko v. Ukraine*, No. 11901/02, para. 47; ECtHR 25 February 2003, *Roemen and Schmit v. Luxembourg*, No. 51772/99, paras. 64, 65);

- приватне помешкання особи, яке одночасно є офіційно зареєстрованим офісом компанії, якою керує ця особа (ECtHR 30 March 1989, *Chappell v. the United Kingdom*, No. 10461/83);

- зареєстрований офіс компанії, філії або інші виробничі, торгівельні приміщення, тобто приміщення юридичної особи, а не лише фізичної (ECtHR 16 April 2002, *Société Colas Est and Others v. France*, No. 37971/97);

- квартира цивільного чоловіка, в якій особа проживала без оформлення шлюбу, без ордеру та без прописки і з якої була згодом виселена в позасудовому порядку. Тобто між особою та місцем її проживання був відсутній правовий зв'язок (ECtHR 18 November 2004, *Prokopovich v. Russia*, No. 58255/00, paras. 36-39);

- «службове» житло, тобто квартира, яка є частиною державного житлового фонду для забезпечення житлових потреб службовців, навіть за умови тривалої відсутності особи. Право власності не прийнято ЄСПЛ до уваги як критерій визнання помешкання житлом (ECtHR 22 February 2005, *Novoseletskiy v. Ukraine*, No. 47148/99);

- житловий фургон на власній землі без дозволу на будівництво, тобто місце, яке облаштоване як дім, навіть якщо це суперечить чинному законодавству (ECtHR 25 September 1996, *Buckley v. the United Kingdom*, No. 20348/92, paras. 53, 60);

- приміщення у власності особи, яке вона займає періодично на певний час.

Отже, Європейський суд при тлумаченні поняття «житло» враховує не лише місце проживання особи (постійне чи періодичне, легітимізоване чи ні), а й місце ділової активності особи, яким може бути помешкання, де вона проживає або ж окремий офіс чи інше нежитлове (комерційне) приміщення[9].

Зокрема ЄСПЛ у справі *Petri Sallinen and Others v. Finland*. ЄСПЛ зазначає, що, «як це вже

неодноразово вказувалося, поняття «житло» у пункті 1 статті 8 охоплює не лише будинок приватної особи. Він нагадує, що слово «місце проживання» у французькій редакції статті 8 має більш широке позначення, ніж слово «дім», і може поширюватися, наприклад, на службу професійної особи. Отже, під поняттям дому слід розуміти також зареєстрований офіс компанії, яким керує приватна особа, а також зареєстрований офіс, філії та інші ділові приміщення юридичної особи (див., Зокрема, *Buck проти Німеччини*, *Chappell проти Сполученого Королівства*, *Niemietz проти Німеччини*)» [10].

Іншим поширеним видом втручання є прослуховування. Так у своєму рішенні по справі *Case of Kopp v. Switzerland* зазначає, що «всі телефонні дзвінки юридичної фірми мають професійний характер. Отже, тлумачення швейцарської влади таким чином, що ці положення давали їм можливість записувати та слухати телефонні розмови адвоката, перш ніж вирішити, чи охоплюються вони професійними привілеями, не можуть бути прийняті.

Суд повторює, що тлумачити та застосовувати внутрішнє законодавство, перш за все, належить національним органам влади, зокрема судам. Таким чином, в принципі, Суд не повинен висловлювати думку, яка суперечить думці Федерального департаменту у справах правосуддя і поліції, а також Федеральної ради з питання про відповідність призначеного судом телефонного прослуховування, об'єктом якого став п. Копп. Більше того, Суд не може ігнорувати думку академічних науковців та судову практику Федерального суду щодо питання, яке уряд цитував у своєму меморіалі.

Суд зазначив, що гарантії, що забезпечуються швейцарським правом, цілком достатні. Проте, Суд знайшов протиріччя між ясним законодавчим текстом, який захищає професійну таємницю адвоката, що знаходиться під наглядом як третя особа, і діями, що мали місце на практиці в даному випадку. Закон не пояснює, яким чином, за яких умов і ким повинен здійснюватися відбір того, що відноситься до специфічних повноважень адвоката, а що відноситься до діяльності сторонньої юридичної консультації. Перш за все, Суд знайшов дивним той факт, що на практиці виконання цього завдання було доручено працівнику юридичного відділу пошти без нагляду з боку незалежного судді. Як адвокат, Переклад з доповненнями адвокатів, кандидатів юридичних наук Олександра Дроздова та Олени Дроздової скринька для листування: drozdov.am1978@gmail.com 5 заявник не мав жодного захисту, надання якого передбачається верховенством права в демократичному суспільстві. Отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції. Констатація невиконання однієї з вимог статті 8 ЄКПЛ звільняє Суд від необхідності переконатися в дотриманні двох інших містяться в ній вимог» [11].

Право адвоката на повагу до таємниці кореспонденції пов'язане з правом на конфіденційність спілкування адвоката з клієнтом. Тобто це право як таке стосовно адвокатів окремо в Конвенції не закріплено, але воно впливає з цілої низки прав, гарантованих Конвенцією (ст.ст. 6, 8), та практики їх застосування.

У справі *Campbell and Fell v. United Kingdom* ЄСПЛ, зазначивши, що «відносини адвокат-клієнт у своїй основі є привілейованими відносинами», підкреслив, що «в цьому контексті кореспонденція, хоч би яким було її призначення, має приватний і конфіденційний характер». Захист кореспонденції між адвокатом та його клієнтами за ст. 8 Конвенції не є абсолютним. Ця стаття допускає можливість органів влади втручатись у це право, але не інакше «ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання злочинам чи заворушенням, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб». Суд завжди звертатиметься до перевірки легітимності втручання за національним законодавством та відповідності меті допустимого втручання» [12].

Наявність рішення про дозвіл на обшук не завжди є достатньою підставою для того, щоб можна було констатувати дотримання вимог статті 8 Конвенції щодо обшуку чи огляду. У класичній справі «Німіц проти Німеччини» ЄСПЛ відзначив, що обшук адвокатського офісу, проведений для отримання документальних доказів, які могли б бути використані в кримінальному процесі, був

непропорційний правомірним цілям запобігання заворушенням чи злочину і захисту прав інших людей незалежно від попереднього судового ухвалення. Страсбурзький суд у своєму рішенні вказав на те, що хоча правопорушення у зв'язку з яким був проведений обшук, є не тільки образою, але також і спробою чинити тиск на суддю. Однак ордер містив занадто загальні приписи знайти і вилучити, без будь-яких обмежень, «документи», що розкривають особистість автора образливого листа, цей факт має особливе значення, оскільки обшук адвокатської контори не супроводжувався спеціальними процедурними гарантіями, такими як присутність незалежних спостерігачів. Більш того, беручи до уваги природу матеріалів, що розглядаються, очевидно, що обшук зазіхав на професійну таємницю в тій мірі, яка не відповідає даним обставинам. На додаток до цього, супутній розголос міг мати негативний вплив на професійну репутацію адвоката в очах як його клієнтів, так і громадськості в цілому. Внаслідок таких міркувань, ЄСПЛ вважає, що порушення ст. 8 Конвенції мало місце[9, с.38-39].

Отже, як видно з практики ЄСПЛ, Суд особливу увагу приділяє втручанням у права адвокатів, враховуючи їх особливий статус та значення в системі правосуддя. ЄСПЛ у справі *Elci and Others v. Turkey* зазначив: «Суд наголошує на центральній ролі юридичної професії у сфері правосуддя та підтриманні верховенства права. Свобода адвокатів здійснювати свою професію без зайвих перешкод є важливою складовою демократичного суспільства і необхідною передумовою для ефективного виконання положень Конвенції, зокрема гарантій справедливого судочинства та права на особисту безпеку. Таким чином, переслідування і залякування представників юридичної професії зачіпає саме серце конвенційної системи. З цієї причини твердження про такі переслідування в будь-якій формі, а особливо масштабні арешти і затримання адвокатів та обшуки адвокатських бюро, будуть піддаватися особливо суворому контролю Судом» [13]

Висновки. Судова практика наголошує на необхідності адекватних процесуальних гарантій для забезпечення мінімального захисту від зловживання владою та дає шанс для подальшого розвитку прецедентного права ЄСПЛ і подальшого практичного застосування статей 8 ЄКПЛ в контексті повноважень слідчих дій щодо адвоката. Нарешті, на національному рівні рішення ЄСПЛ мають стати важливим чинником поліпшення і зміни українського законодавства шляхом запровадження необхідних процесуальних гарантій, однією з яких є механізм подачі скарг на незаконні дії з боку слідчих органів.

На нашу думку, у кожному випадку має біти глибоко індивідуальне врахування всіх обставин справи. Всі підстави, щодо втручання мають бути «відповідно до закону», доступними, передбачуваними та детальними. Особливий акцент має робитися на гарантіях, які повинні супроводжувати нагляд та ведення обліку слідчих дій стосовно адвокатів. Крім того постійно слід враховувати чи переважає зацікавленість у збереженні конфіденційності інформації над суспільним інтересом у конкретній справі. Адже саме публічне початок адвокатської діяльності визначає недоторканність інституту адвокатської таємниці, так як суспільство зацікавлене в створенні системи обмеження свавілля державних органів; системи, яка гарантувала б незалежність і самостійність особи, яка надає юридичну допомогу, від органів, які здійснюють кримінальне переслідування і підтримують державне обвинувачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іванцова А. В. Міжнародно-правовий захист прав адвокатів // Адвокат. – 2011. – № 12. – С. 27-29.
2. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show254%D0%BA/96-80>.
3. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 05.07.2012 № 5076-VI [Електронний ресурс]: / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

4. Загальний кодекс правил для адвокатів Європейського Співтовариства, прийнятий на пленарній сесії Ради адвокатських об'єднань та спілок адвокатів Європи 28 жовтня 1988 р. з поправками від 28 листопада 1988 р., 6 грудня 2002 р., 19 травня 2006 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України «Адвокатура в Україні». – К. : Юрінком, 2000. – № 1.

5. Основные принципы ООН о роли юристов, принятые на VIII Конгрессе ООН по предупреждению преступности в 1990 году // Советская юстиция. – 1991. – № 20.

6. Michaud v. France 06.12.2012 [Electronic resource]: - Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/fre-press?i=003-4185769-4956436>

7. Рішення № 243 Національної асоціації адвокатів України «Про затвердження роз'яснення щодо дисциплінарної відповідальності адвоката у разі подання ним до суду копій документів, отриманих від клієнта під час здійснення адвокатської діяльності, на виконання ухвали суду про витребування доказів» від «15» листопада 2017 року м. [Електронний ресурс]:– Режим доступу: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2017-11-15-r-shennya-rau-243_5a39139d5b2fd.pdf

8. «Legal professional privilege». [Electronic resource]: - Access mode: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Legal_professional_privilege_ENG.pdf

9. Обшук житла адвоката та приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність: прецедентна практика Європейського суду з прав людини / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 2(18) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18osvzpl.pdf>.

10. Case of Petri Sallinen and others v. Finland [Electronic resource]: - Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70283>

11. Case of Kopp v. Switzerland [Electronic resource]: - Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58144>

12. Campbell and Fell v. United Kingdom [Electronic resource]: - Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57456>

13. Elci and Others v. Turkey [Electronic resource]: - Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61442>